

KAD (Kritik Analitik Düşünme) Perspektifinden Sosyoloji ve Sosyoloji Öğretimi

Doç. Dr. Ali Arslan¹

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Türkiye

Özet:

Ülkemizde eğitimle ilgili genel olarak kullanılan bir söylem vardır: Bu söylem, eğitimin ezberciliğe dayandığı üzerinedir. Birçok bilim alanında, genelde öğretim hataları yapılmaktadır; ama bazen öğrenciler de buna alıştırmış olarak veya kolayca kaçarak adeta ezberleme türü eğitimi istemektedirler. Öğretici ve öğrencilerin karşılıklı hatalarından kaynaklanarak ortaya çıkan öğretim uygulamaları sonucunda, özellikle sosyoloji alanındaki öğrencilerimiz, yeni bir bakış açısı geliştirmek yerine, toplum olarak bizi temsil etmekten, anlamaktan ve açıklamaktan uzak Batılı sosyolojik teorileri ezberlemeye devam etmekte, bu da nesiller boyunca taklitçi, aktarmacı ve bir kısır döngü şeklinde sürüp gitmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyolojinin, sadece Batı tarihi ve kültürel tecrübelerine dayalı sosyolojik teorileri ezberlemekten ibaret olmadığını, kritik-analitik düşünme ve problem temelli öğrenme biçimi ile İslam dünyasını doğru bir şekilde anlama ve açıklamayı mümkün kılacak yeni bir perspektife, teorik açıklamaya ve öğretim tekniklerine ihtiyaç olduğunu ve alanda yapılan çalışmalarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: KAD, Sosyoloji Öğretimi, İslami Sosyoloji, Uygulamalı Sosyoloji,

Abstract:

In Turkey, there is a commonly used educational discourse: this discourse is that education is based on the memorization. As in many fields of science, there are often mistakes made in teaching; but sometimes students themselves want such a teaching style whether because they are accustomed to it, or they see it as an easy escape. As a result of the teaching practices that are due to the mutual mistakes of instructors and students, especially students in sociology, prefers, rather than developing a new perspective, to memorize the Western sociological theories which are remote from representing, understanding and explaining us as a society. This results in a vicious circle of imitative transmission throughout the generations. The purpose of this study, is to emphasize that thinking sociologically is not simply to memorize the sociological theories based on Western historical and cultural experiences, that we need a new perspective or a new theoretical framework for sociology in order to understand and explain the Islamic world within a critical-analytical way of thinking. For this aim, I discuss my experience in the Department of Sociology, Sakarya University, my research and teaching practice for the construction of such a theoretical approach, and the critical-analytical perspective for instruction.

Key words: KAD, Teaching Sociology, Islamic Sociology, Applied Sociology

1. Giriş

Sosyoloji tarihini incelediğimizde, odaklanılan konuların genellikle sosyolojinin doğduğu

¹ İletişim Adresi: Sosyoloji Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Sakarya Üniversitesi, Kampüs, Sakarya TURKEY. E-mail: aliarslan@sakarya.edu.tr, Phone: +902642956153 www.aliarslan.net
www.aliarslan.sakarya.edu.tr

toplumların yaşamları ile ilgili hususlar çerçevesinde geliştiğini görüyoruz. Örneğin Sosyoloji, kuruluş aşamasında olduğu için, Avrupa'da daha teorik olarak gerçekleşirken, Amerika'daki sosyoloji çalışmalarında daha pratik sorunlar ele alınmıştır. Çünkü Amerikan toplumu, yapısı itibari ile geniş bir coğrafyaya, çok çeşitli, karmaşık bir etnik yapıya sahiptir; beyazlar ve beyaz olmayanlar arasında yıllarca süren ayrımcılık vb. pratik problemler ve bunları çözmeye ihtiyacı ile karşı karşıya kaldığı için bu konular kendilerini meşgul etmiştir. Biz de ise, taklitçilik ve transfer söz konusu olduğu için, bu durum genel olarak toplumumuzun bizzat yaşadığı problemler değil de, Avrupa ve Amerika'dan gelen bilgilerin aktarılması veya geldiği coğrafyalarda kabul gören konuların işlenmesi şeklinde gelişmiştir. Örneğin ilk akla gelen göç, ayrımcılık, cinsiyet vb. konular Amerika'nın yaşadığı öncelikli problemler olmasına rağmen, bizde de işlenmiş; ama gerçek anlamda problemlerimizin çözümüne yönelik çalışmalar yeterince yer bulmamıştır. İşlenen konular, gerçek problemlerimize bir çözüm arama niyetiyle değil, konunun işlenmesinin kolay olması veya akademik beklentiler nedeniyle ele alınmıştır. Üniversitede bir öğrenci bir konuyu incelemek istediği zaman ilk talep ettiği konulardan birisi göç, ayrımcılık ve cinsiyet gibi konulardır. Bu konular aslında, bir taraftan öğrenciye özgün konular sunulamadığından, diğer taraftan da yukarıda belirttiğimiz gibi, oralardaki ihtiyaç nedeniyle önce Amerika'da gündem haline gelen ve literatüre oturan konulardır.

Sosyoloji ASA tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

- “Bir bütün olarak toplumu, insanları, grupları ve toplumların sosyal yaşamlarını inceleyen bir sosyal bilimdir. Sokaktaki kısa temaslarımızdan küresel sosyal süreçlere kadar her şeyi kapsayan bir şekilde sosyal varlıklar olarak davranışlarımızın incelenmesidir.
- İnsanların hayatları boyunca sosyal ilişkileri sonucu meydana getirdikleri grupsal oluşumların bilimsel incelenmesi,
- Tarih, psikoloji ve ekonomi dâhil insanlığın tüm çalışmalarının kapsayıcı bir birleşmesinin çalışmasıdır.” (American Sociological Association tarih yok)

Bu tanımdan hareket ettiğimizde, sosyolojinin çok geniş bir inceleme alanının olduğunu, coğrafya ile sınırlı olmadığını ve büyük bir sorumluluğa sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hepimizin bildiği gibi, ister teorik ister pratik olsun bilimin amacı, kısaca anlamak ve açıklamaktır. Böylesine geniş bir inceleme alanı bulunan sosyolojiden de, diğer bilim alanlarında olduğu gibi, problemlere çözüm bulması, konu sosyoloji olunca, doğal olarak toplumsal problemlere çözüm bulması beklenir. Eğer söz konusu olan, matematik, fizik, kimya, biyoloji, tıp gibi insani değerlerin karışmadığı mekanik bir alan olsaydı, belki o zaman Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların bize de aynı şekilde transfer edilmesi pek yadırganmayabilirdi. Ne var ki sosyoloji, psikoloji, inanç ve din ile ilgili konular devreye girdiğinde, insanların inanç ve değerleri söz konusu olduğu için, farklı bir durum ve konunun tamamen farklı şekilde ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, özellikle Müslüman toplumların ihtiyaçlarının farklı bir şekilde oluşması, sebep ve sonuçların da farklı dinamiklerden kaynaklanması nedeniyle daha belirgin hale gelmekte ve durumun farklı bir bakış açısı ile ele alınması gerekmektedir.

2. Yöntem, gerekçe ve araştırma soruları

Bu çalışma, kısa zamanlı, anlık ve hızlı bir çalışmanın ürünü değil, akademik alan da dâhil siyaset, ekonomi, medya vb. alanlarda yıllarca, Batı'nın İslam Dünyası aleyhine çifte standart uygulamalarını gözlemlerim ve okumalarım sonucu fark ettiğim analiz ve yorumlarıma dayalı bir bilgi üretme çalışmasıdır. Batılı çerçevede ortaya çıkmış sosyolojik teoriler ile İslami dünya ve toplum görüşünün birçok açıdan farklılık göstermesi de bu çalışmanın yapılmasının nedenlerinden birisidir. Yapmış olduğum teklifler sadece sosyoloji alanındaki bilgilerime dayanmakla kalmayıp aynı zamanda ilahiyat, yönetim, stratejik planlama ve düşünme teknikleri bilgi ve deneyimlerim ile de takviye edilmiştir.

Çalışmadaki temel araştırma soruları şunlardır:

- Neden biz, toplumsal olarak bize ait olmayan kavramlarla düşünüyor ve kendimizi kendi kavramlarımız ile değil de yabancı kavramlar üzerinden tanımlamaya çalışıyoruz?
- Neden biz, kendi toplumumuzu, inancımızı ve değerlerimizi bilmeyen ve toplumumuzu tanımayan insanların ürettiği sorular ve yaşadığı problemler üzerinden sorguluyoruz?
- Neden birey olarak her olayda kendimizi merkeze alıp kendi eksenimiz üzerinde düşünürken, toplum olaylarında başkalarının üzerinden ve başka toplumların yüklediği değerler üzerinden kendimizi konumlandırmaya çalışıyoruz?
- Müslüman toplumları anlamak ve açıklamak için nasıl bir sosyolojiye ve sosyoloji öğretimine ihtiyaç vardır?

3. Bulgular ve Yorumlar

Görebildiğim kadarıyla, çok az sayıda kimse hariç, üniversitelerimizde sosyoloji, sorgulanıp bize uygun şekilde öğretilmek, uygulamaya geçirilip onun pratik sonuçlarından istifade edilmek yerine, sosyolojinin tarihi veya Batı toplumlarında öncü olan insanların fikirlerini aktarmak yoluyla öğretilmektedir. Bu, nesiller boyu böyle devam etmekte ve üniversitelerimizde aktarımcı bir sosyoloji öğretimi sürüp gitmektedir. Çok az da olsa farklı bir yol bulmaya çalışan insanlar elbette vardır; ama bunlar neredeyse iki elin parmaklarının sayısı kadar azdırlar. Örneğin, Ali Şeriatî, İlyas Ba Yunus, İsmail Raci El Faruqi, Baykan Sezer, Korkut Tuna, Ümit Meriç, Recep Şentürk vb.

“19. yüzyılda bağımsız bir bilim dalı olarak akademik ve entelektüel dünyada yerini alan sosyoloji, ortaya çıktığı yıllardan itibaren geniş çaplı bir metodoloji sorunsalıyla karşı karşıya kalmıştır. İlk yıllarında pozitivistin etkisinde şekil bulan bu bilim, ilerleyen yıllarda anlamacı ve yorumcu perspektife kapı aralamış aralamıştır. Bu iki temel yöntem, günümüzde hala sosyolojinin gündemini meşgul etmektedir. Bu meşgulliyet de sosyolojinin bizzat kendisiyle olan imtihanını resmetmektedir.” (Alkın 2014, 69)

“Sosyoloji her şeyden önce bir bilgi disiplini ve bütün bilim disiplinleri gibi kendi ilgi alanlarını da bir şekilde belirlemek durumundadır. Hangi sorunlarla boğuşacağını, hangi kavramlarla düşüneceğini, hangi konuya el atacağını ve bu esnada hangi tür bilginin doğru veya

yanlış sayılacağıın kriterlerini de belirleme eğilimine sahiptir. Bu açıdan da düşünüldüğünde, sosyoloji, her şeyden önce Avrupa’da son iki-üçyüz yıl içinde ortaya çıkmış olan bir sanayileşme-kentleşme veya modernleşme-küreselleşme tecrübesinin yarattığı yeni toplumsal ilişkileri yine Batılı bir çerçevede anlamaya veya anlamlandırmaya çalışan bir disiplindir.

Ancak diğer bütün disiplinler gibi, Batılılaşmanın modernleşme üzerinden dünyanın geri kalan kısmına yayılmasıyla birlikte, sosyolojik düşünme biçimi diğer ülkeler tarafından bir şekilde içselleştirilmeye başlamıştır. Bunun anlamı, Batılı bir bağlamda ortaya çıkmış olan özel sorunların bir şekilde bütün dünyanın sorunları gibi düşünölmeye başlanması olmuştur. Bilgi düzenleri, bilim disiplinleri sadece betimleyici bir işlev yürütmezler. Onlar aynı zamanda dünyayı inşa da ederler. Bu yüzden Batılı bir çerçevede ortaya çıkmış sosyolojik teorilerin hepsinde dünyayı yine Batılı bir bakış açısıyla inşa etme eğilimi vardır. Michel Foucault’un da çok iyi ışık tuttuğu gibi, bilgi disiplinlerinin bu yanı esasen çok kolay kaçınılabilecek bir şey de değildir. (Aktay 2010, önsöz)

“Sosyoloji bir yandan nesnelci, pozitivist bir teknik-bilim-meslek alanı olma baskısı altında tutulmuştur. Fakat öte yandan sosyolojinin hatırlanması gereken bir gerçeği daha vardır: Sosyolojinin en başarılı örneklerinde, halen bütün sosyolojik teorilere yön veren paradigmalarda dünya-kurma iddiası, yani siyasi istemi hiçbir zaman eksik olmamıştır. Bugün sosyolojik teorilere yön veren Marx ya da Durkheim gibi sosyolojinin öncülerinin nesnel bilim yapmış olduklarını söylemek zordur. Bu yargımızı, sosyolojinin diğer öncülerini de kapsayacak şekilde genişletmemiz mümkündür. Bu durum Türkiye’de de aynı şekilde devam etmiştir. Adından söz ettiren ve sosyolojide iyi-kötü bir gelenek oluşturabilen isimler, aynı zamanda mesleklerini siyasi istemleriyle kaynaştırabilmiş isimlerdir. Bu durum öncelikle sosyolojide Habermas’ın deyimiyle bilgi oluşturucu bir istem olarak, yani siyasi bir istem olarak özgürleşim ile anlamacı veya açıklamacı bir istem olarak bilim arasındaki dengeyi kurmanın sanıldığı kadar kolay olmadığını anlatır.” (Aktay 2010, önsöz)

Aktay’ın gerek Sosyolojinin Dünya’daki ve gerekse Türkiye’deki uygulamaları hakkında ortaya koyduğu bu tablo İslam dünyasının bütününe uyarlandığında durum çok da farklı değildir. İlyas Ba Yunus’un 80’li yıllarda, Müslüman toplumların anlaşılması için yapmış olduğu tespit ve teklifler de henüz hayata geçirilmiş sayılmaz. Bu nedenle özellikle İslam Dünyasını anlamaya çalışan sosyologların sorumlulukları oldukça fazladır. Yunus, Turner’in görüşlerini de aktararak şöyle söylemektedir:

“Odak haline geldiğinden beri Batılı olmayan toplumlardan genelde Müslüman toplumlar ya da özellikle İslami kültür alanında İslam üzerine bir sistematik çalışma, sosyoloji alanında büyük bir eksiklik. İslam ve Müslüman toplumlar hakkında sosyolojik çalışma neredeyse hiç yoktur. Örneğin, Turner şöyle yazmaktadır:

‘Son elli yıldır yayınlanan herhangi bir din sosyolojisi kitabı incelendiğinde, ya hiç ilgilenmeyen ya da İslam bilimine hiçbir katkısı olmayan, tekrarlayıcı ve iç karartıcı sosyologlar gerçeği görülecektir. Büyük bir İslam sosyolojisi geleneği yoktur ve modern araştırma ve yayınlarda İslami konular son derece azdır.

Üniversitelerde din sosyolojisi öğretmekle sorumlu akademisyen sosyologların çoğu basit öğretim kaynaklarının eksikliğinden dolayı bilinçli veya bilinçsiz olarak öğrencilerini İslam’dan uzak bir analize yönlendirecektir. Sonuç olarak İslam tarihi ve sosyal yapı içinde, önemi artacak olan konuların geniş bir çağdaş sosyolojik teori çerçevesinde incelenmesine ihtiyaç vardır.’(Turner’den alıntı)

Batılı sosyologlar analiz birimi olarak İslam’a genel olarak umursamaz değil, aynı zamanda nadiren de olsa yapılan İslam’a karşı tutumları tutarsız kalmıştır. Örnek olarak, Turner, bir sosyologdan aşağı olmayan Max Weber hakkında şöyle yazar:

‘Max Weber’in modern sosyoloji için önemi sadece sosyolojiye katkısıyla sınırlı değildir. O, Hindistan, Çin ve Avrupa üzerine bağımsız somut çalışmalar yaptı. Bu çalışmalar çok önemlidir, fakat Weber çağdaş sosyolojiye, sosyal bilimin kendine has felsefesini ortaya koymasıyla ve sosyal gerçekliğin anayasasının aktörlerini oluşturmaya çalıştığı subjektif yorum metodolojisi ile büyük katkı yapmıştır. Benim giriş bölümündeki iddiama göre Weber, İslam ve Hz. Muhammed üzerine inceleme yaparken kendi felsefi kurallarını terk eden ilk sosyologdur. Bundan şu çıkar ki benim Weber’e karşı tutumum gerçekten müphemdir. Weber bir taraftan İslamiyet’in geliştirilmesi ile ilgili önemli teorik konuların ortaya çıkabileceği uyarıcı bir çerçeve sunarken diğer taraftan bir sosyolojik yaklaşım için hayati olduğunu açıkladığı ilkeleri tutarsız bir şekilde uygulamıştır.’ (Turner’den alıntı)

Yukarıdaki gözlem, modern sosyolojinin, Batılı olmayan toplumların genel analizi için yeterli olmadığını göstermektedir. Bu durum İslam söz konusu olunca sadece yetersiz kalmaz, yanıltıcı da olabilir. Bunun gereği olarak İslam ideolojisini ve Müslüman toplumları doğru anlayabilmek için bir İslami sosyolojiye ihtiyacımız var. Bu gelişme olmaksızın İslam’ın sosyolojik açıdan bozuk görünümü devam edecektir.” (Yunus 2012, 268-269)

İlyas Ba Yunus’un Turner’dan da alıntı ile yaptığı bu gözlem ve tespitlerine katılmamak mümkün değil. Sosyolojinin kuruluşundan bu yana bu bilimi kuranlar, kendi toplumlarından ve kendi tecrübelerine dayanarak yol almışlarsa bizim de kendi toplumsal tecrübelerimizden hareket ederek yol almamızdan daha tabii ne olabilir? Sosyoloji, yukarıda da belirtildiği üzere, tıp gibi doğal bir bilim dalı değildir. Toplumsal davranışı, olgu ve olayları esas almaktadır. Kendi içinde olabildiğince homojen olan Batı toplumlarında, ülkeler arasında bile farklı perspektifler varsa, bizim de kendi tecrübelerimizden hareket ederek bunu işlememiz gayet doğaldır. Örneğin Durkhem’in, Weber’in, Marx’ın konuları ele alışları, çeşitli gerekçeler ileri sürülerek birbirinden oldukça farklı bakış açıları ile gerçekleşmiş iken, biz kendimize ait bir bakış açısı veya değer ortaya koymadan neredeyse onların hepsini birden aktarma yoluna gitmekteyiz. Bizimle öncelikli

ve direkt ilişkisi olmamasına rağmen, bizdeki sosyoloji öğretiminde, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi diyerek başlar; Batı'daki değişimleri ve düşünürleri detaylı bir şekilde inceleriz. Eğer sosyoloji, toplumun bilimi ise, tarih kısmı hariç, belki bizim sosyolojiye, İslam ümmetindeki dağılmanın nedenlerinden veya Müslüman bir ülke olarak neden geri kaldığımız gibi bir konudan başlayabilirdik. O zaman sosyoloji, uygulamada belki işimize daha fazla yarayabilirdi.

Sosyoloji, birtakım bilgilerin ezberlenmesi değildir. Bu nedenle, bu çalışmada ileri sürdüğüm gerekçelerle, İslam Dünyası ve Müslüman topluluklar için sosyoloji öğretiminin iki temel farklılıkla ele alınmasının gerektiğini düşünüyorum: **Birincisi**; genel teorilerin tanıtım bölümü ve sosyoloji tarihi bölümü hariç, sosyoloji, mevcut sosyoloji bilgilerinin nesiller boyunca ezberletilmesi şeklinde değil, sosyoloji aracının nasıl kullanılacağı ve sosyolojinin Müslüman toplum ve topluluklardaki problemlere nasıl çözüm sağlaması gerektiğine yönelik, kendi ihtiyaçlarımıza uygun ve uygulamalı örneklerle, Kritik, Analitik, Eleştirel, Aktif ve Problem Temelli olarak öğretilmeli; **İkincisi** de, KAD ile özetlenebilecek farklı tekniklerle Müslüman sosyologlar tarafından İslami sosyoloji oluşturulmalıdır diye düşünüyorum.

İdeal olmasa da, kendi çapımda böyle bir çaba içinde en azından arayışta olduğumu belirtiyor; her ne kadar yolun başında olsam da İslam dünyasındaki sosyologların aktarımcı olmaktan kurtularak, özgün sosyoloji öğretimi uygulamalarını devreye koyup, sosyoloji öğretiminin KAD perspektifi ile ele alınması gerektiğini düşünüyorum. Elbette KAD sadece tek bir teknik değil, birçok özgün yaklaşımın özeti, karması ve düşünceyi uyanık tutmanın aracıdır. Ama en azından Müslüman toplumların anlaşılmasında **“Bizi ayaklarımıza baktırıp, bize tokat atmak isteyenlerin niyetini anlamak ve gereğini yapmak”** şeklinde bir farkındalığı da ortaya koymaktadır.

Sosyoloji, bir açıdan insanların grupsal davranışlarını anlama ve açıklama çabasıdır. Mevcut Batı sosyolojisi teorileri, kendi içinde bile yeterince açıklayıcı değildir. Örneğin Garfinkel; Dramatürji yaklaşımı ile öznel yaklaşımın sosyolojiye dâhil edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bir taraftan kendi içindeki bu yetersizliğe ve diğer taraftan İslam dünyasında akademik alanda özgün bir çalışma yapıp öğrencilerimize aktarılmazken, öğrencilerimiz Weber'in “Protestan Ahlakı” ile ilgili çalışmasını bütün boyutları ile bilmeleri ilginçtir. Bunu incelemek, incelemek ve adeta ezberlemek tarafsız bir bilimsel çalışma kabul edilir; ama İslam ile ilgili bir konu İslami kavramlar üzerinden incelendiği zaman bunun taraflı olduğu iddia edilir. Yazıdaki hacim darlığı nedeniyle, bunun detaylarına giremeyeceğim; ancak burada bilinçli veya bilinçsiz bir yönlendirme ve taraftarlık olduğu düşüncemi belirtmek isterim. İnceleme ve bilimsel çalışma yapılırken elbette tarafsız davranılmalıdır. Ancak ne var ki, kalkış noktasında bizi ve toplumsal değerlerimizi hiç de hesaba katmayan kimselerin yaklaşım ve teorilerinden hareket ederek ilerlediğimiz zaman, bu durum kendimizi anlamamız konusunda bizi sağlıklı sonuçlara götürmeyecektir.

Kendi toplumsal yapımız, ihtiyaçlarımız ve değerlerimiz dikkate alındığında, İslam inancında var

olan ve Müslüman toplumların davranışlarını oluşturan prensipler toplumsal alanda sosyolojik olarak araştırılabilir, bilimsel ve sosyolojik bir yaklaşımla sahada test edilebilir. Örneğin, “Herhangi bir toplum tutumunu değiştirmedikçe Allah onun konumunu değiştirmez.” (Kuran-ı Kerim tarih yok, Maide 13/11)“Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.” (Kuran-ı Kerim tarih yok, 42/30)gibi ayet ifadeleri bağımsız ve bağımlı değişkenler olarak ortaya konulup, Müslüman toplumların durumunu ölçebilecek ifadelerdir; bu amaçla ve bilimsel bir çalışma ile bunlar ölçüt olarak alınıp Müslüman toplumların durumu analiz edilebilir. Konuya, bir ilahiyatçı gibi yaklaşarak ayetin kendisini anlamak şeklinde değil, sosyoloji disiplinin gereği olarak ayette söylenenlerin toplumdaki karşılığı incelenerek, hatta Weber’in sosyoloji literatürüne kattığı “ideal tip” esas alınıp, Müslüman toplumların ideal tipten sapma durumları tespit edilmeye çalışılabilir.

Bu çalışmada ileri sürdüğümüz düşünceler, belli bir düşünürden hareketle oluşmamıştır. Ancak İlyas Ba Yunus’un “İslam Dünyası için ideal tip oluşturulmalı ve Müslüman sosyologlar tarafından özgün çalışmalar yapılmalı” çağrısı ve Üniversite son sınıfta hocamla aramızda geçen bir konuşma² zihnimde önemli iz bırakmış ve bu doğrultudaki çalışmalarım için önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Yunus’un da dediği gibi, artık samimi olarak şuna inanıyorum:

“Günümüzde kabul edilen din ve toplum varsayımlarını takip etmeden öte bunlara meydan okuyan araştırma stratejisine ihtiyaç duyulmalıdır. Onların yaklaşımlarının genişletilmiş olarak, İslam sosyolojisinin üyeleri böyle çalışmalar başlatmalıdır. Araştırılan toplumların sahip oldukları dinlerinin bu toplumları kuşatma derecesini ölçmek için dini modellerin etkileri ideal tip olarak geliştirilmelidir. Kısacası, Müslüman sosyologlar topluma pür materyalistlik ve seküler açıdan bakmak yerine iç, yanı sıra dış sosyolojik analizleri de dini açıklama ile karşılaştırabilen sosyologlar olmalıdır.” (Yunus 2012, 278)

“Müslüman sosyolog, yaklaşımının çoğu mantığını ve içerdiği değerini almak zorundadır. Kıyaslamacı bir sosyolog olarak o, mevcutlar arasında hem mikro hem de makro var olan sosyolojik süreçler ve İslami ideallerin tanımlarını bulmalıdır. Ayrıca, eğer o hem makro hem de mikro seviyede bu boşluğu doldurabilecek pratik stratejileri dikkate almazsa onun görevi eksik kalır. Kısacası, dünyadaki başka bir sosyoloğun aksine, İslam sosyoloğu bir analist, bir eleştirmen aynı zamanda strateji geliştirmek zorundadır ve bu analiz, eleştiri ve strateji planı İslami sosyolojik yaklaşımın ayrılmaz bir parçası olmak zorundadır.” (Yunus 2012, 279) Ayrıca, “gelecek planları yukarıdaki bulgulara dayanılarak yapılmadıkça İslâm teorisinin rolü eksik kalacaktır. İslâm teorisyeni, İslâm ideale doğru çekilmesi gereken İslam toplumunun boyutlarını değerlendirmek için stratejik planlamacı rolünü kabul etmek zorundadır.” (Yunus 2012, 280)

Bu görüşlere katılıyorum. Çünkü ben de sosyolojinin, değerleri de kapsayan toplumu incelemeyi

² Boğaziçi Üniversitesine Sosyoloji alanında Yüksek Lisans için başvuru yaptığım sırada, bir sohbet esnasında, sosyolojiye itirazım üzerine Hocam olan Hayrettin Karaman; “Hayır, oraya (YLS’e) gideceksin ve sosyolojinin bu olmadığını gösterip, **İslam Sosyolojisini** ibda eyleyeceksin (açığa çıkarmak, ortaya koymak, var etmek)” demişti.

esas aldığını ve bu değerleri Batılı toplumların uygulamalarından hareketle incelediğini ve tarafsız olmadığını gördüğüm andan itibaren, artık sosyolojinin yöntem ve tekniklerinden istifade ederek kendimizi ve kendi değerlerimizle bütünleşen İslam Dünyası'nı daha fazla anlama çabasına odaklandım. Bu nedenle, "Kim demiş, ne demiş "den ziyade, sosyolojiyi bir bilim olarak kabul edip, toplumdaki problemlere artık "Kendimizdeki ve diğer Müslüman toplumlardaki hastalıkları nasıl tanımlayabilirim ya da problemleri nasıl açıklayabilirim?" şeklinde düşünerek yaklaşıyorum. Buradan hareketle, sosyolojiyi daha çok uygulamalı sosyoloji olarak anlama ve toplumumuza uyarılma çabasıyla, sosyolojinin bazı yöntem ve tekniklerini de kullanarak Müslüman toplumların iyileştirilmesine çaba sarf ediyorum. Elbette İlyas Ba Yunus'un sözlerinin söylenmesinden uzun zaman geçmiş ve elbette her insan gibi bu süreç zarfında onun sözleri de eleştirilmiş olabilir. Ama bu sözleri söylemesinden 30-35 yıl sonra Coşkun'un bir konferansta söylediği "Ali Şeriatî ve İlyas Ba Yunus'tan sonra, İslam Sosyolojisi ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır" (Coşkun tarih yok, konferans konuşmasından) deyip Müslüman sosyologlar olarak İslam dünyasında yine bizi analiz etmeyen ve bizi anlatmayan sosyoloji öğretimine devam etmenin sağlıklı bir yolda yürümek olmadığına inanıyorum.

Sosyoloji, Batılı düşünürlerin kendi toplumlarında ortaya çıkan uygulamalardan hareket ederek, oluşturduğu teorilerden ibaret değildir. Elbette sosyoloji 'ye geçmişte olduğu gibi, zaman içinde eklemeler yapılabilir ve yeni açılımlar sağlanabilir; mevcut kalıplarından kurtarılıp, İslami kavramlar katılmak suretiyle Batılı sosyolojinin dar sınırları aşılabilir. Çünkü sosyoloji, kimsenin tekelinde değildir. O, bir insan grubunu esas alarak inceleme yapmanın, davranışların kökenlerini ve sonuçlarını anlamının ve açıklamanın bilimidir; bir insan grubunun davranışlarını çözümlemenin çalışmasıdır. Buradan hareketle İslam dünyasına kendi içinden bakarak Müslüman toplumları anlama çalışması yapılabilir; ancak kavramsal ve yaklaşım farklılıkları gelip, olayı tıkamaktadır. Bu nedenle Müslüman sosyologlar tarafından, İslami sosyoloji adı altında çalışmalar yapılarak bu tıkanmanın önü açılmalıdır. Çünkü İslam dünyası, "Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslam'ı beğendim" (Kuran-ı Kerim tarih yok, Maide 5/3) "Allah katında din, şüphesiz İslam'dır." (Kuran-ı Kerim tarih yok, Ali İmran 3/19) İnanıcıyla diğer din ve inanç gruplarından ve toplumlarından farklı bir motivasyonla hareket eden bir sosyolojik gruptur. Bu sosyolojik grup, 1,5 milyardan daha fazla bir insanı temsil etmektedir ve bir ümmettir. Bunların belli bir kesimi pratikler ve uygulamalar bakımından farklılıklar gösterebilir de bütün İslam dünyasının davranışları açısından kalkış ve hareket noktası sosyolojik olarak benzerdir; ortak bir kültürel yapıya sahiptir. Bütün dünyada milyonlarca Müslüman, 24 saatte aynı zaman dilimi içinde sanki bir seferberlik halindeymiş gibi, aralıksız bir şekilde ve fiziki olarak Allah'a secde etmekte; örneğin Cuma namazlarında sadece "Türkiye'de 18.757.740 kişi aynı zaman dilimi içinde camiye gidebiliyor ve bunun artırılması hedefleniyorsa, (Diyanet İşleri Başkanlığı 2012, 58)" aynı anda milyonlarca insan oruç tutabiliyor, aynı anda 2-3 milyon insan dünyanın her köşesinden kalkıp kabede buluşuyor ve hac edebiliyorsa (Hacı sayısı bu yıl yüzde 5 arttı tarih yok) bütün bunlar birer sosyolojik olgu olarak kabul edilerek incelenmelidir.

Toplumunu anlama çabası, sadece Batı'da oluşmuş tecrübeler ve ortaya konulan yöntem ve tekniklerle sınırlı tutulursa, bu ezbercilikten ve taklitçilikten öteye gidemez. İslam dünyası ya da

Müslüman topluluklar sosyolojinin yöntem ve teknikleri ile anlaşılabilir mi? Evet kısmen anlaşılabilir; kısmen anlaşılabilir. Anlaşılabilir; çünkü İslam dünyası, dünyadaki tüm insanlarla ortak paydası bulunan sosyolojik bir gruptur. Anlaşılabilir; çünkü Batılı sosyolojinin varsayımları ile Müslüman toplumların durumu için kullanılan varsayımlar temelde farklıdır. Birkaç yüzyıldır görüyoruz ki İslam Dünyasındaki Batıya yönelme, toplumsal gelişimin doğal seyri içinde gelişmemekte, çok defa siyasi, ekonomik, kültürel çeşitli yaptırımlar, dayatmalar ve uygulamalar sonucu hayat kazanmaktadır. Sosyolojik araştırmalarda değer katılmaması gerektiği sıkça dile getirilen bir husustur; ama bir insanın gözlediği, gördüğü olayları ve çifte standartlı davranış biçimlerini yokmuş gibi kabul etmesi ve görmezden gelmesi de doğru değildir. Örneğin ülkemizde ve genel olarak dünyada, medyanın siyasi iktidarların bakış açısı ile yayın yaptığı veya tersi durum bilinen bir husustur. Medya, ekonomi ve ordu ağı birleşerek iktidar üzerinden toplum şekillendirilmektedir. (Mills) Şimdi bu gerçekler, özellikle İslam dünyası için daha vahim bir şekilde bütün çıplaklığı ile ortada dururken, bunun doğal sosyolojik bir olgu olduğu kabul edilerek, olduğu şekliyle incelenmesi ve emperyalist ara değişkenlerin hesaba katılmaması kusurlu bir sonuca götürür.

Sosyolojide tek bir bakış açısı yoktur. Her bir bakış açısı, açıklamalara farklı bir zenginlik katmaktadır. Bu nedenle Müslüman toplumları en iyi açıklayacak bakış açısı bulunmalı ve bizi anlatmayan mevcut bakış açıları ile sınırlı kalınmamalıdır. Örneğin sembolik etkileşim de bir bakış açısıdır. Bu bakış açısında kelimelerin ve isimlendirmelerin önemi çok büyüktür. Kelimeler, sembollerdir. Kullandığımız ve bizi harekete geçiren öyle kavramlar vardır ki Batı dillerinde bu kavramların karşılığı yoktur. Örneğin, bereket, Allah, şahadet, cihat vb. Eğer Müslüman toplumlar başkaları tarafından oluşturulmuş kavramlarla kendilerini tanımlamaya çalışırlarsa sağlıklı sonuçlara ulaşamayabilirler ve kendilerine ait olmayan başka kimliklerle tanımlanmak zorunda kalabilirler. Bu nedenle, İslam dünyasının problemlerinin doğru bir şekilde anlaşılması, ancak İslami kavramlar üzerinden gidilerek sağlanabilir. Bu kavramları hiç gündeme almadan mevcut teorilerle, ezberci bir şekilde Müslüman toplumları tanımlamaya ve anlamaya çalışmak hep kusurlu açıklamalar olacaktır.

“Yüzyıl boyunca çeşitli eğitim felsefecileri, öğretme işinin; sonradan hatırlamaları ve yeniden kullanmaları için, öğrencilere bilgi sunmaktan ibaret olmadığını sürekli vurguladılar. Bu nedenle öğrencilerin, derse zihinsel olarak katılmaları, disiplinindeki uygulamacıların karşılaştıkları konularla boğuşmaları, fikir üretmek ve değerlendirmek için strateji geliştirmeye çalışmaları halinde, öğrendiklerinin daha derin ve kalıcı olması beklenir. Stanford Üniversitesi’nden Lee Shulman, bilgiyi 3 geniş grupta: önermeler (olgusal bilgi), belli bir disiplinindeki gerçek durumlar ve süreçler bilgisi (bilişsel stratejiler) olarak sınıflandırmaktadır. Diğer alanlarda önemli çalışmalar bulunabileceğini ama “çok azının bunu, **bilişsel öğrenmenin merkezi parçası olan süreç bilgisi ile** yapabildiğini söyleyerek, sosyoloji öğretiminin, “öğrencilerin zihinsel (bilişsel) öğrenimlerini artırmaya yönelik olarak yapılması gerektiğini, eğitimde; eleştirel, yaratıcı ve yansıtıcı düşünme biçimleri ile aktif öğrenme ve problem temelli” (Ruggiero 2013, 11) gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir.

Bu çalışmanın amacı da, uzun yıllar sosyolojiyi tercüme kitaplardan aktarmaya çalışan biz Müslüman toplumlar için, sosyoloji öğretiminin yeniden ele alınması gerektiğini ve sosyolojiyi öncelikle Müslüman toplumların kendi ihtiyaç ve örneklerini kullanarak, bilişsel öğrenmenin merkezi parçası olan süreç bilgisi ile yapılması gerekliliğine dikkat çekmektir.

Üniversitemizde sosyoloji öğretimi, Batılı teorilerin ezberletilmesinden kurtarılmalı ve öğrencilerinin zihinsel (bilişsel) öğrenimlerini artırmak için yapılmalı, “eğitimde; eleştirel, yaratıcı ve yansıtıcı düşünme biçimleri, aktif öğrenme ve problem temelli” (Ruggiero 2013, 11) gerçekleştirilmelidir. İslam Dünyasındaki çelişkileri ve problemleri de dikkate alarak diyoruz ki, sosyoloji öğretimi Batı’daki tecrübelerle dayanan teorileri öğretme ve onları aktarma ile sınırlı kalmamalı, bilakis “öğrencilerinin zihinsel (bilişsel) öğrenimlerini artırmak ve sorgulama güçlerini yükseltmek için yapılmalıdır. Bu nedenle, eğitim; eleştirel, yaratıcı ve yansıtıcı düşünme biçimleri ile birlikte, aktif öğrenme ve problem temelli olarak öğretilmelidir.

Bilindiği gibi bilimin 5 aşamalı amacı vardır: Tanımlama (tasvir), Açıklama, Anlama, Anlamlandırma ve Yorumlamadır (yönlendirme) (Davutoğlu 2008, 1) Bilim yaparken özellikle ilk 2 aşama olan tanımlama ve açıklama aşamalarında tamamen objektif kalınmalı; fakat anlama, anlamlandırma ve yorumlama aşamalarından kendi toplumsal tecrübelerimiz ve ihtiyaçlarımız merkeze alınmalıdır.

Eğer sosyolojinin, olması gerekeni değil de, olanı incelemesi gerekiyorsa; sosyolojide, “Müslüman toplumlar, şöyle olmalıdır” diyemiyorsak, öyleyse soruyu niçin şöyle sormayalım: “Adı selam olan, İslam ve barış olan bir dinin mensupları nasıl oluyor da, terörle ve terör kavramı ile yan yana gelebiliyor veya getirilebiliyor? Nasıl oluyor da, bir vücudun organları olarak tanımlanan Müslümanlar ve Müslüman toplumlar böyle parça parça bir hale düşürülebiliyor? Buradaki esas mesele, kimin nerede durduğu ve kimin merkezde, kimin kenarda konumlandırıldığıdır. Bilimde de geçmişte olduğu gibi kendi bakış açılarımız ile ciddi çalışmalar yapmamız lazım. Sosyolojide, olaya tek açıdan bakılmadığına ve sosyal bilimlerde tek boyutlu açıklamaya artık itibar edilmediğine göre, ezberci yöntemler bırakılmalı, bilişsel, aktif, analitik, eleştirel düşünme yöntemleri ile İslam dünyası anlaşılmalı çalışılmalıdır.

Sosyoloji ’de artık tarafsızlık kavramı kalmamıştır. Bu düşünce, Calouste Gulbenkian Vakfı adına; sosyal bilimlerin bugününü ve geleceğini tartışmak üzere 1993 'de Immanuel W allerstein başkanlığında oluşturulmuş Gülbekian Komisyonu’nun iki yıllık çabalarının ürünü olan ‘Sosyal Bilimleri Açın’ isimli raporda, ortaya konulan” (Yavuz tarih yok) bir yaklaşımdır: Bu düşünce, “Çoğulcu evrensellik/pluralistic universalizm” prensibi ile de aynıdır. Esasen, çoğulculuk bizim yabancı olduğumuz bir şey değildir. Çünkü gerek Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde ve gerekse Osmanlı Millet Sistemi’nde çoğulculuk prensibi uygulanmıştır. Buradaki temel problem, çoğulculuğun hangi prensipler üzerine inşa edileceğidir. Her iki dönemde de İslami değerler ve İslam toplum yapısı merkeze alınmışken, bugünkü hâkim sosyolojide ve Gülbekian Komisyonu Raporu’nda Batının hâkim demokratik değerleri esas alınmaktadır.

Resim 1: Altı Şapkalı Düşünme Tekniği İle Öğretme

Buroway'ın da, "Sosyal Bilimleri Açın: Bilgi Kim İçin ve Ne İçin?" başlıklı yazısında sorguladığı gibi (Buroway) bilginin kim için ve ne için olduğu sorusu önemlidir. Evet, "Bilgi kim için ve ne için üretilmektedir?" Müslüman toplumların anlaşılması, Batılı teorilerin ezberlenmesi ve bunlara bağlı olarak açıklanması yoluyla değil de, KAD (Kritik Analitik Düşünme) aracılığı ile sorgulanarak işlenirse; bu, hem sosyolojik bilginin zenginleştirilmesi hem de Müslüman toplumların doğru bir şekilde anlaşılması yolunda daha verimli sonuçların ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu yaklaşım, uygulamalı sosyoloji yaklaşımına daha yakındır. Bizim için sosyolojinin tarihini öğrenmek, amaca giden yolda geçici bir araç kabul edilmeli, esas olarak sosyolojinin toplumsal dönüşüme katkısı esas alınmalıdır. Problemlerin çözülmesine ve toplumu iyileştirmeye çalışmayan bir bilimsel çalışma kanaatimce eksiktir. Nihai aşamada problemlerin çözümüne katkı sağlamayacaksa o zaman bilim niye yapılır? Sadece bilim için bilim yapmak, insanlığımıza ne katacaktır? Amaç, toplumu anlamak ise; toplumu anlamak, başkalarının başka toplumlar için yaptıkları gözlemlerine dayanarak ve onların gözlükleri ile bakarak değil de, kendi toplumlarımızın dinamiklerinden hareketle oluşan sonuçlar dikkate alınarak yapılmalıdır. Araştırma yaparken, özellikle **tanımlama** ve **açıklama** aşamalarında elbette kendi değerlerimizi karıştırmamalıyız; doğru ve tutarlı bilgi üretmeliyiz; ama toplumun mekanik bir şey olmadığını ve değerle bütünleşik bir yapı olduğunu da unutmamalıyız.

Bilim için bilim yapılmadığı takdirde, yukarıda belirtilen bakış açısı ile sosyoloji, toplumsal problemlerin çözülmesine katkı sağlayan bir bilim dalı olur. Bu bakış açısı, KAD'ın aşamaları ile aynı doğrultudadır: Bilgi toplamak, Mevcut durumu anlamak, Sorunu alt gruplara ayırtmak, Olayı tanımlamak, Sorunun çözümü için hedef belirlemek, Uygulanacak yöntemi belirlemek ve uygulamak, Sonuç ile ilgili analiz yapmaktır. KAD'ın belirtilen bu aşamaları, her ikisini aktif olarak uyguladığım 2 çalışma biçimi ile de örtüşmektedir. Bunların birincisi bilimsel çalışma ile sosyolojik durumun tespitini yapmak, ikincisi de gelecek için stratejik planlama yapılması aşamasıdır.

Genel olarak sosyologlar, stratejik planlamanın içinde bulunmazlar ve problemleri tespit ettikten sonra işlerinin bittiğini düşünürler. Hâlbuki Müslüman toplumlar ve kurumlar için stratejik planlama, siyasetin devreye girmesinden önce paydaşların katılımı ile yapılması gereken bir çalışmadır. Bu, sosyologların yapabileceği, belki de iyi yapabileceği bir çalışmadır. Ama Batı, genel olarak işleri parçalara ayırdığı için, sosyologlar, kendilerini bundan uzak tutarak sadece tespit aşamasında kalmaktadırlar. Benim şahsi inancım, sosyologlar, hayattan kopuk, sadece teorik çalışmalar yapma ile sınırlı kalmak yerine, Müslüman toplumlardaki problemleri tespitten sonra, stratejik planlamalar yaparak, toplumsal gelişmeye daha fazla katkıda bulunabilirler. Bu ise uygulamalı sosyolojide olduğu gibi sosyolojik bilginin aktif olarak hayata geçirilmesinin bir halkasıdır.

Sosyologlar, İslam dünyasının sorunlarına bigâne kalamazlar. Sosyoloji, başkalarının yazdığı bilgileri ezberlemek değil; bunları, başta kendi toplumumuz için uygulamaktır. Tıpta bir ifade vardır: Hastalık yoktur, hasta vardır. “Her bünyenin belirli rahatsızlıkları geçiş ve karşılıklı tarzı farklıdır. Bu nedendir ki adı konmuş rahatsızlığın genel belirtilerine yönelik çözümler üretilmektense, hastaya özel çözümler üretilmelidir. Her bireyin bünye direnci farklıdır. Bazı rahatsızlıklar, bazı kişilerde çok ağır ve silinmez izler bırakırken, bazı kişilerde ise çok hafif ve silik bir etki yapar. Bu yüzden hekimlerin dikkat etmesi ve üzerinde durması gereken "hastalık" değil, hastadır.” (Ekşi Sözlük tarih yok) **Eğer KAD, “Sorunu anlama ve çözme kapsayan eylemli kritik analitik düşünme**, bir sorunun doğru değerlendirilerek anlaşıldıktan sonra, çözüm için plan yaparak, uygulayıp, sorunu ortadan kaldırma amacını güden, düşünme ve uygulama süreci” ise bu, Uygulamalı Sosyoloji ile ortak bir noktada buluşuyor demektir.

Kısaca, yıllardır kaos içinde yaşayan Müslüman toplumların problemlerinin yeni bakış açıları ile ele alınıp incelenmesine ihtiyaç vardır. Kendi adıma böyle bir çaba içinde bulunduğumu belirtmek isterim. Bu amaçla, özellikle sosyoloji ile ilgili derslerimde uygulamaya daha fazla ağırlık veriyorum, düşünmenin aktif hale getirilmesine çaba gösteriyorum. Önüme çıkan fırsatları değerlendiriyor ve öğrendiğim yeni teknikleri hemen uygulamaya koymaya ve öğrencilerime kazandırmaya çalışıyorum. Bu çerçevede somut olarak yapmaya çalıştığım çalışmalar şunlardır:

1. İlgili bütün derslerimi aynı amaç doğrultusunda ve sosyolojik düşünceyi dinamik tutacak, aktif, problem temelli öğrenme biçimleri ve problem çözme tekniklerini kullanarak öğretmeye çalışıyorum.
2. 6 şapkalı öğrenme tekniğini uygulayarak, farklı perspektiflerle bakma ve farklı düşünme becerileri kazandırmaya çalışıyorum.
3. Amerika’dan temin ettiğim en iyi sosyoloji öğretimi uygulamaları örneklerini kendi şartlarımıza uyarlayarak, uygulamalı dersler yapıyorum.
4. Yine tercümesini bizzat yaptığım Ruggiero’nın **Sosyolojik Düşünme: Pratik Uygulama Kitabını**³ okutuyor ve öğrencilerime özellikle, kitapta tavsiye edilen, **Sosyolojik Günlük**

³ Vincent Ryan Ruggiero, Sosyolojik Düşünme: Pratik Uygulama Kitabı, İstanbul, ARGEDA, 2013.

Tutma alışkanlığı kazandırmaya çalışıyorum. Bu kitapta gösterildiği şekliyle her öğrencim sosyolojik günlük tutarak, yansıtıcı, eleştirel ve yaratıcı düşünme teknikleri ile sosyolojik gözlem yapmakta ve düşüncesini aktif olarak kullanmaya çalışmaktadır. Böylelikle onlara bilgi ezberleme yerine problem temelli bir bakış açısı kazandırmaya çalışıyorum.

5. Proje Yönetimi ve Danışmanlık Uygulamaları dersimde öğrencilerimi, imkânlar oluştuğunda İslam Sosyolojisi konulu proje yazmaya yönlendiriyorum.
6. Bütün bunları, zihni aktif kullanarak ülkemizin problemleri nasıl çözülebilir ve İslam dünyasında İslami sosyolojik teori nasıl kurulabilir arayışı ile yapıyorum. İnanıyorum ki, bu yaklaşım, özel din sosyolojisindeki dar kalıpların ötesinde, İslam dünyasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak daha kapsamlı bir yaklaşımdır. İşte bu yolda da Kritik Analitik Düşünme yöntemlerini kullanarak yol almaya çalışıyorum.

Resim 2: Sosyolojik Günlükler

3. Sonuç

Yukarıdaki açıkladığım kavrayışlarımdan hareket ederek Müslüman toplumların anlaşılması ve açıklanması için yeni bir bakış açısına ve sosyoloji öğretiminde, ezberden uzak durup, zihinsel süreçlerin aktif kullanıldığı, kritik, analitik düşünme becerilerini geliştiren, problem temelli bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu düşünüyor ve sosyologların İslam dünyasının problemlerinin çözümüne daha aktif katkıda bulunmaları için kendi çapımda uyguladığım bu yaklaşımı bir model olarak öneriyorum.

Kadir Canatan, İslam Sosyolojisi çalışmalarını 3 grupta tanımlamaktadır: Bunlar: 1. İslam sosyolojisi, 2. İslami sosyoloji ve 3. İslamcı sosyolojidir. (Canatan 2014, 165) **İslam sosyolojisi** adı ile yapılan çalışmaların Batının İslam dünyasında yaptığı çalışmalar ile aynı kategoriye düşmesi ve oryantalist bir bakış ile karıştırılması, **İslamcı sosyolojinin** de “Anlama” dan önce,

sanki ideolojik bir çaba ile bilimden kopulduğu algılamasını çağrıştırmayı ve tartışmalı bir durum ortaya çıkarması nedeniyle, öncelikle **analiz etme** ve **anlamayı** esas alan bu yaklaşımın, KAD perspektifi ile de uyumlu olduğuna inanıyor ve çalışmalarımın **İslami Sosyoloji** çalışması kapsamında bir gayret olduğuna inanıyorum.

Bizim, Müslüman toplumlar için materyalist ve seküler bir sosyolojiye değil, İslami bir sosyolojiye ihtiyacımız vardır. Bu sosyolojinin konusu, sınırları ve metodolojisi konusu üzerine daha fazla çalışılmalı, netleştirilmeli ama bu da kritik, analitik ve zihni daha aktif kullanılarak, problem temelli bir şekilde yapılmalıdır. Bilim insanı olmak, Müslümanı, toplumun iyileştirilmesi sorumluluğundan uzaklaştırır. Müslüman bilim insanları olarak bizim de toplumu iyileştirme görevimiz vardır. Bu durumumuz, Müslüman olmayan toplumlar için bugünkü sosyoloji birikimimizi kullanmaya engel olmadığı gibi, İslami sosyoloji çalışmalarında veri toplarken mevcut sosyolojinin veri toplama tekniklerini kullanmamıza da engel değildir.

İlke olarak bilimde tarafsızlık söz konusudur. Özellikle **tanımlama** ve **açıklama** aşamasında bilimsel basamaklar, doğruluk ve tutarlılık ile aşılmalıdır. Teşhis ve tespit aşaması bilimsel bir tarafsızlıkla geçildikten sonra, **anlama**, **anlamlandırma** ve **yorumlama** aşamalarında İslam dünyasının ihtiyaçlarına, değerlerine ve inanç esaslarına bağlı kalınmalıdır. Coğrafyalar zamanla değişen arazilerdir ve her ne kadar farklı mekânlarda bulunsalar da Müslümanlar bir bütündür ve bir ümmettir. Sadece milli sınırlarla kayıtlı sosyolojik bir çalışma elbette yapılabilir ama bu bakış açısı, bizim ümmetin bütüncül problemlerini görmemizi engelleyebilir. Öyle bir tehlike söz konusu olursa, Ümit Meriç'in dediği gibi, eğer sosyoloji ile çıkış yolu bulamıyorsak bizim Ümmetoloji (Meriç 2013) bilimine de ihtiyacımız olup olmadığı tartışılmalıdır.

Kaynakça

- [1] Aktay, Yasin. Türk Sosyoloji Tarihine Eleştirel Bir Katkı. İstanbul: Küre, 2010.
- [2] Alkın, Ruhi Can. «Sosyolojinin Sosyoloji İle İmtihani Üzerine: Toplumsalın Biliminde Temel Metodoloji Tartışmasına Giriş Denemesi.» Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2 , no. 2 (2014): 69-79.
- [3] Ba-Yunus, İlyas, ve Ahmed Ferid. İslam Sosyolojisi Bir Giriş Denemesi. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986.
- [4] Burawoy, Michael. «Open the Social Sciences: To whom for what?» Portuguese Journal of Social Science 6, no. 3 (2007): 137-146.
- [5] Canatan, Kadir. «İslam ve Sosyoloji İlişkileri.» Toplum Konuşuyoruz içinde, yazar Ali Arslan, 153-176. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2014.
- [6] Coşkun, İsmail. «İslam Sosyolojisi konulu sempozyum konuşmasından .» İstanbul: Yıldız Üniversitesi, tarih yok.
- [7] Davutoğlu, Ahmet. Stratejik Derinlik. İstanbul: Küre Yayınları, 2008.

- [8] Diyanet İşleri Başkanlığı. Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı 2012-2016 . Stratejik Plan, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.
- [9] Kuran-ı Kerim. tarih yok.
- [10] Meriç, Ümit. «Ümmetolojiye ihtiyacımız var.» <http://www.yenisafak.com.tr/>. 25 08 2013.
<http://www.yenisafak.com.tr/pazar/ummetolojiye-ihtiyacimiz-var-557760> (03 04, 2015 tarihinde erişilmiştir).
- [11] Ruggiero, Vincent Ryan. Sosyolojik Düşünme Pratik Uygulama Kitabı . İstanbul: ARGEDA, 2013.
- [12] Yunus, İlyas Ba. «Sosyoloji ve İslamın Toplumsal Gerçekliği.» *Toplum Bilimleri Dergisi* 6, no. 11 (2012): 267-282.

Web kaynakları

- [1] American Sociological Association. What is Sociology. tarih yok.
<http://www.asanet.org/about/sociology.cfm> (03 03, 2015 tarihinde erişilmiştir).
- [2] Ekşi Sözlük. «Hastalık yoktur hasta vardır.» <https://www.eksisozluk.com>. tarih yok.
<https://eksisozluk.com/hastalik-yoktur-hasta-vardir--492913?nr=true&rf=hastalik%20yoktur%20hasta%20vardir> (03 04, 2015 tarihinde erişilmiştir).
- [3] «Hacı sayısı bu yıl yüzde 5 arttı.» <http://www.akradyo.net/>. tarih yok.
<http://www.akradyo.net/8049403813,58730,6,Haci-sayisi-bu-yil-yuzde-5-artti.aspx> (03 2015, 02 tarihinde erişilmiştir).
- [4] Yavuz, İ Gülin. «Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın.» <http://www.ekonomiyaklasim.org/>. tarih yok.
http://ekonomiyaklasim.org/pdfs2/EYD_V09_N31_A07.pdf (03 03, 2015 tarihinde erişilmiştir).